

Előszó

ERDŐSI PÉTER – KLEMENT JUDIT

Aki a *vis-à-vis* szócikknél felüti a Bakos-féle *Idegen szavak és kifejezések szótárát*, annak a „vizavi” alakhoz kell továbblapoznia, ott pedig a következő meghatározást találja: „fr. biz. I. a szemközti, szemben levő; II. szemben, átellenben.” Kötetünk címében tehát egy burkolt kérdés rejlik, hiszen nem jelenti ki, mivel is szembesít. Nem tudjuk, kik kelnek át azon a zebrán, Strasbourg városában, amit a borítón látható fotó ábrázol madártávlatból. Az átkelés, a mozgás azonban így is jól kivehető. Az emberek és szellemi áramlatok kölcsönhatására, a tudományos diszciplínák érintkezésére, a tudás transzferére gondoltunk, amikor ezt a fordulatot választottuk a könyv címéül.

Persze a *vis-à-vis* gondolata felidézi a rendszeres találkozásokat is francia kollégáinkkal, a velük folytatott két és fél évtizedes közös gondolkodást. A huszonötödik évforduló közeledtével, 2012-ben az Atelier tanszék konferenciát szervezett az ELTE Bölcsészkarán. Ott voltak velünk, mai oktatókkal az alapítók, a nálunk gyakran vendégeskedő kollégák a francia társintézmény, az École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS) részéről: sokan azok közül is, akik arcukat adták az Atelier-nek. A „Történelem, társadalomtudományok és napjaink kihívásai: használat, transzfer, intézményesülés” cím biztatására ki-ki a maga kutatási területén áttekintette az érintett diszciplínák közelmúltbeli átalakulásait, feszültségektől és félreértésektől sem mentes kapcsolódási pontjait, institutionális beágyazódását. A találkozás kitüntetett pillanat volt az önértelmezés és a partnereinkkel való együttműködés folyamatában, és ez a kötet lett a folytatása.

Az Atelier két és fél évtizedes múltjáról *Sonkoly Gábor*, a tanszék mai vezetője ad képet, bemutatva azt a történetet, ahogy a szellemi műhely programját intézményi és diszciplináris változások formálták, mégsem mondott le soha interdiszciplináris szemléletéről. A tanszéktörténet ismerteti az eredmények mellett e változások tétjeit, kockázatait és választásait a francia és a magyar intézményi kötődések, impulzusok terében. „Mi változott meg körülötünk” – kérdi *Jacques Revel*, az EHESS egykori vezetője a történetírás és a társadalomtudományok cserekapcsolatai és távlataik kapcsán, miközben Fernand Braudel 1958-as alapvető tanulmányának problematikáját aktualizálja. Írása

a bizonytalanság, a válság, a diszkontinuitás tapasztalatára fut ki, de azt is érthetővé teszi, hogy ez a képlékenység a továbblépést segítheti elő.

Bruno Karsenti „a társadalomtudományok filozófiájának” kimunkálására tesz javaslatot. A megismerés szenvedélyes elkötelezettségét igenlő platóni gondolat fonálát felvéve jut addig a megállapításig, hogy a fogalom szigorát érvényesítő, a „kérdéses rendjeként”, a „gondolkodás diszciplinájaként” leírható, de egyúttal a szociológiai látásmód által befolyásolt filozófia sajátos kérdésfelvetéseivel a társadalomtudományok történetének újraírásában, fogalmi rendszerének rekonstrukciójában, a tudomány és a filozófia közti hasadás politikai értelmének feltárásában nyithat perspektívákat. Filozófia és történetírás határára vezet *Takács Ádám* tanulmánya. Noha a történetfilozófia visszaszorul, továbbra is létezik átjárás a két terület között, és radikálisan át is alakult, mióta a filozófusok konkrét történeti gyakorlatokra, eredményekre támaszkodva vállalkoznak a történelem elméleti igényű elemzésére. Szerzőnk a francia filozófia és az *Annales* kapcsolatáról kimutatja, hogy téves az az állítás, mely szerint a nagyhatású folyóirat köre elutasította volna a filozófusok felvetéseit.

Elutasítás vagy befogadás tényét nyelvi, fogalmi, sőt akár politikai feltételek is befolyásolhatják a tudományos fordítás esetében. *Nicolas Verdier* azt vizsgálja, hogy a francia földrajztudományhoz milyen módosulásokkal, sőt olykor konfliktusok árán jutottak el angol és német nyelvű művek a recepció kanyargós útvonalain, amelyeken a nemzetek közti viszály csak egy volt a buktatók között. A hatvanas évekbeli francia–magyar történetiszakcsolatok alakulását elemzi *Czoch Gábor* az *Annales* recepciójának tükrében. A Szovjet Kommunista Párt XXII. kongresszusa után az *Annales* már a „polgári történetírás” elfogadható áramlatának minősült, idővel zöld utat kapott és megindulhatott a közeledés, amiben döntő jelentősége volt Braudel 1962-es budapesti látogatásának.

André Burguière, aki az *Annales* világát szerkesztőként is közről ismeri, a tudományos történetírás riválisaként feltűnt emlékezet és örökség múlt-használati és identitásképző paradigmájának jelentésével foglalkozik írásában. A francia példák felsorakoztatásakor megkerülhetetlen a nemzeti emlékezhelyekről szóló, Pierre Nora-féle vállalkozás bemutatása, amelynek történeti ellentéteket kibékítő funkciójára mutat rá a szerző. Vajon mi lehet a történész státusa az emlékezet konjunktúrájának idején, ha elfogulatlanságának régi alapállása már nehezen tartható? És a média világába átlépő szociológust miféle kihívások fogadják? *Cyril Lemieux* saját médiabeli tapasztalatait megosztva mutat példát arra, hogy társadalomtudományos elméletekről is lehet közérthetően beszélni, megszólítani a nem szakmai közönséget a hétköznapi gyakorlatához kapcsolódva, és mindeközben a szociológusnak nem kell feladnia önmagát. Örömmel nyugtázzhatjuk, hogy

sem Burguière, sem Lemieux nem szkeptikus a tudósszerepek társadalmi esélyeit illetően.

Emlékezet és imázs a kulturális iparban: ez a téma rokonítja a kötet két utolsó tanulmányát. A pesti szórakoztató zenés színház világában megfigyelhető transzferjelenségeket elemez *Heltai Gyöngyi*: a primadonnák alakjához fűződő toposzoknak a színésznőről színésznőre való átörökítését. A politikai rendszereken átívelő jelenség a 19. század végétől az 1950-es évekig élő maradt. A zene- és a kultúrtörténet határán álló vizsgálódással próbálja *Erdősi Péter* egy megszűnt alkotóközösség, a Beatles emlékezetének – hagyatékának, imázsának, örökségének és a róla szóló narratíváknak – a formálódását felvázolni, miközben a lemezekről felhangzó zene módosulásainak ahhoz hasonló funkciókat tulajdonít, mint amilyeneket az emlékezet konstrukciói hordozhatnak.

Íme, a jubileumi könyv kínálata: emelkedett múltba nézés helyett problémafelvetések, nemcsak a tanszéknek, nemcsak a jubilálóknak. Néhány ötlet hallgatóknak, kollégáknak, ha nem is a következő huszonöt évre, de legalább a gyorsan változó szcéna néhány esztendejére. Ajánljuk hát mindenki figyelmébe a kötet tíz tanulmányát.